

Adam Sebastian GÓRSKI*

INTERDYSCYPLINARNE BADANIA SPOŁECZNE A PLANOWANIE ROZWOJU MIAST

INTERDISCIPLINARY SOCIAL RESEARCH AND URBAN PLANNING

ABSTRACT: The article aims to show the potential that lies in taking an interdisciplinary approach in the study of space and its long-term planning in relation to cities. The possibility of using achievements in many fields of science allows identifying critical areas in the functioning of cities to a much wider extent, both spatially and socially. The city which is functioning in the modern world should be seen as a product of both spatial and social development. As far as the spatial aspect is concerned, it is a crystallized infrastructure, architecture developed in a historical process which is influenced by history, culture as well as politics. Then, regarding the social aspect, it is an emotional stigmatization of space by its users. Therefore, considering the city in its functional aspect, identifying its potential and planning its development, one should take into account the above-mentioned planes which currently describe the city in the most comprehensive manner.

KEY WORDS: humanistic geography, spatial planning, town (city)

Miasto i jego użytkownicy

Miasto od zawsze interesowało badaczy – poczynając od starożytności (Platon), poprzez wizje utopijnych struktur (m.in. Tomasza Morusa), miasta ogrodów (Howard), aż po inżynierię społeczną realizowaną w ramach modernizmu¹. W każdej idei miasta idealnego odnoszono się do jego struktury społecznej realizowanej w różnych, często odmiennych systemach prawnych.

Każda nowo pojawiająca się teoria odnosząca się do miasta zwracała uwagę na jego różnorodne strefy oddziaływań (Dziewoński 1971). Obecnie jednak coraz częściej

* Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Instytut Geografii, Zakład Badań Regionalnych i Gospodarki Przestrzennej, ul. Świętokrzyska 15, 25-406 Kielce, e-mail: gorski.adam.sebastian@gmail.com

¹ Przegląd najważniejszych idei miast na przestrzeni wieków można odnaleźć m.in. w Pisula 2004, s. 35–65.

miasto rozpatrywane jest jako szereg powiązanych ze sobą płaszczyzn w odniesieniu do człowieka i jego percepcji, odczuć w stosunku do danego miejsca (Jędrzejczyk 2004). Na nowo również próbuje się redefiniować pojęcie funkcji miasta (Suliborski 2001).

Zmiany zachodzące w postrzeganiu miasta przez badaczy wynikają przede wszystkim z podejścia do człowieka (użytkownika) miasta jako głównego obiektu zainteresowań (Lewicka 2010, Dymnicka 2011). Staje się on podmiotem, a nie przedmiotem badań nad przestrzenią, nadając jej znaczenie (Tuan 1987), które determinuje jego zachowanie w przestrzeni miejskiej (Znaniński 1932).

We współczesnych dyskusjach nad miastem coraz częściej pojawiają się problemy już nie tylko z delimitacją samego obszaru miasta, ale także z wyznaczeniem obszarów (stref), które charakteryzują się odmiennymi warunkami społeczno-gospodarczymi w jego obrębie. Rozwój stref podmiejskich, w tym działalność deweloperów, przekształca współczesne miasta w obszary funkcjonalne (Śleszyński 2013), które coraz częściej nie pokrywają się z granicami administracyjnymi jednostek samorządu terytorialnego, co skutkuje coraz większymi problemami związanymi z zarządzaniem tymi obszarami.

Plombowanie przestrzeni miejskiej, rozwój stref podmiejskich, zmniejszenie obszarów zieleni, a także rewitalizacja obszarów centralnych, zdegradowanych, powojaskowych czy przemysłowych, tworzą w wytworzonej przez lata strukturze przestrzennej miasta i jego otoczeniu nowe obszary funkcjonalne, które zmieniają dotychczasowe ich przeznaczenie, nadając im nowy wymiar (również symboliczny) w tkance miejskiej (*Przestrzenie miast...* 2006).

Oprócz przekształceń funkcjonalnych w przestrzeni (nowe inwestycje mieszkaniowe i przemysłowe) nowa sytuacja ekonomiczna wymusza konkurencję pomiędzy miastami o nowych użytkowników (przedsiębiorców, turystów, mieszkańców). Tym samym coraz częściej ośrodki miejskie wykorzystują marketing terytorialny (Glińska 2016) jako nowe narzędzie w zarządzaniu (w tym promocji) danym terytorium.

Marketing terytorialny jako podstawa do działań nakierowanych na stworzenie unikalnej, wiarygodnej tożsamości miasta, a w konsekwencji jego marki, kładzie nacisk na diagnozę stanu obecnego obszaru, ale także kieruje uwagę na potrzeby i pragnienia wszystkich interesariuszy danej przestrzeni (Szromnik 2007). Tym samym coraz częściej uwaga badaczy skupia się na użytkownikach danej przestrzeni, tak aby dzięki wynikom badań możliwe stało się sprawniejsze zarządzanie i planowanie rozwoju przestrzennego miast. Jednak aby zarządzanie mogło się odbywać sprawnie, potrzebne jest wyznaczenie obszaru, na jakim ma się ono odbywać.

Problemy delimitacji regionu/obszaru funkcjonalnego

Sprawne zarządzanie odbywa się na określonym obszarze. Jednak w przypadku wyznaczania obszaru czy też regionu funkcjonalnego jest to znacznie utrudnione. De-

limitacja funkcjonalnych stref oddziaływania głównego miasta na otoczenie wiąże się z problemami dwojakiej natury. Z jednej strony dotyczą one możliwości pozyskiwania danych, ponieważ GUS jest zobligowany do gromadzenia, przetwarzania i analizy danych² wynikających z podziału kraju na poszczególne poziomy jednostek terytorialnych do celów statystycznych (NUTS)³. Tym samym poszczególne dane są zbierane dla określonej jednostki NUTS, co w efekcie prowadzi w niektórych przypadkach do braku danych na poziomie gmin, a są one dostępne w jednostkach nieadministracyjnych takich jak podregiony czy regiony.

Z drugiej zaś strony, pojawiają się propozycje wyznaczania stref funkcjonalnych miast w oparciu o różne wskaźniki dostępne w statystyce publicznej. Powiązania funkcjonalne rozpatrywane są na podstawie analizy jednego czynnika, np. korelacji przestrzennej gminy do miasta wojewódzkiego (w badaniu tym brano pod uwagę odległość danej gminy do najbliższego ośrodka władz wojewódzkich w linii prostej oraz liczoną czasem dojazdu (Herbst, Wójcik 2013)).

Analiza ta ukazała rozbieżności pomiędzy podziałem administracyjnym a powiązaniem funkcjonalnymi (transportowymi), mającymi według autorów wpływ na rozprzestrzenianie się rozwoju ekonomicznego na zewnątrz ośrodków miejskich.

Obszary funkcjonalne wyznaczane są również na podstawie analiz wieloczynnikowych, które przeprowadził m.in. Śleszyński (2013), wyznaczając na obszarze Polski Miejskie Obszary Funkcjonalne (MOF). Również w tych badaniach największym problemem okazało się pozyskanie danych dla wszystkich 421 analizowanych gmin (część danych dla niektórych gmin została uśredniona z poziomu województwa).

W niniejszym artykule za miasto uznaje się obszar funkcjonalny, w skład którego wchodzi strefy rdzenia i szerszej strefy miejskiej (LUZ) opracowywane przez GUS na potrzeby programu Urban Audit⁴. Poniżej przedstawiono aspekty, które zadecydowały o wyborze właśnie tej metody dającej możliwość jej szerszej implementacji w badaniach interdyscyplinarnych nad przestrzeniami miejskimi.

² Rozporządzenie (WE) nr 1888/2005 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 26 października 2005 r. zmieniające rozporządzenie (WE) nr 1059/2003 w sprawie ustalenia wspólnej klasyfikacji Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (NUTS) z powodu przystąpienia Czech, Estonii, Cypru, Łotwy, Litwy, Węgier, Malty, Polski, Słowenii i Słowacji do Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE L 309 z 25.11.2005).

³ W Polsce obecnie wydziela się dla potrzeb europejskiej statystyki: 6 jednostek nieadministracyjnego poziomu NUTS 1 (regiony), 16 jednostek administracyjnego poziomu NUTS 2 (województwa) i 72 jednostki nieadministracyjnego poziomu NUTS 3 (podregiony) – za: Rozporządzenie Komisji (UE) nr 1319/2013 z dnia 9 grudnia 2013 r. zmieniające załączniki do rozporządzenia (WE) nr 1059/2003 Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie ustalenia wspólnej klasyfikacji Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (NUTS) (Dz.Urz. UE L 342 z 18.12.2013).

⁴ Jest to wspólna inicjatywa Komisji Europejskiej i Eurostatu stanowiącą odpowiedź na rosnące potrzeby informacyjne o miastach; głównym celem programu jest dostarczenie obiektywnych i porównywalnych danych statystycznych o miastach europejskich z zakresu m.in. demografii, struktury gospodarstw domowych, mieszkalnictwa, ochrony zdrowia, rynku pracy, działalności ekonomicznej, dochodów, zaangażowania społecznego, edukacji, ochrony środowiska, kultury i turystyki; koordynatorem prac jest Eurostat, a wykonawcami są krajowe urzędy statystyczne, urzędy miast oraz samorządy terytorialne.

Wyznaczenie rdzenia i LUZ poszczególnych ośrodków miejskich pozwala na analizy strategiczne regionu funkcjonalnego, ponieważ dane ich dotyczące charakteryzują się następującymi cechami:

- zbierane są w określonych przedziałach czasowych; program swoją pilotażową wersję miał w 1998 r. i od tego czasu przeprowadzono jego 4 edycje, przygotowywana jest piąta; dzięki takiemu skokowemu ujęciu badanego zjawiska możliwa staje się jego analiza w dłuższym okresie i ukazanie dynamiki zmian, jakie zaszły w danym regionie;
- dane zbierane według jednego niezmiennego wskaźnika; do delimitacji LUZ służy wskaźnik osób pracujących najemnie w mieście rdzeniu (gdy odsetek wynosi minimum 15% osób, wtedy obszar gminy jest włączany w LUZ miasta głównego).

Reasumując – obecnie, gdy brak długookresowych badań według jednej ustalonej metody badawczej, w dłuższym okresie i przy pełnych danych statystycznych dostępnych dla gmin, wydaje się uzasadnione uznać rdzeń i LUZ za najbardziej odpowiednie metody wprowadzania regionów funkcjonalnych jako podstawy do rozpatrywania powiązań funkcjonalnych i możliwości współpracy wychodzących ponad poziom gmin.

Oczywiście nie jest to metoda pozbawiona wad, o czym wspomina już wcześniej cytowany Śleszyński (2013). Jednak ważniejsze z punktu widzenia planowania strategicznego, które jest procesem rozłożonym w czasie, wydaje się posiadanie jasno zdefiniowanych, długoletnich i porównywalnych danych dla określonego obszaru, aby w ten sposób rozpoznać potencjał regionu oraz wskazać jego interesariuszy.

Dzięki temu możliwe staje się konstruowanie długoterminowych strategii i celów, opartych na potencjale występującym w danym regionie funkcjonalnym. Jednym z najważniejszych elementów wchodzących w skład potencjału określonego obszaru są jego mieszkańcy. Toteż obok wyznaczenia przestrzennego zasięgu badanego obszaru istotne jest rozpoznanie jego wszystkich interesariuszy.

Miasto i jego interesariusze

Zidentyfikowanie użytkowników przestrzeni miejskiej (rozumianej nie jako miasto w granicach administracyjnych, ale jako strefa funkcjonalna, niepokrywająca się z granicami administracyjnymi) ma dwojakie konsekwencje (Parysek, Mierzejewska 2013). Po pierwsze, stanowi dla użytkowników miasta możliwość pełnego i efektywnego (ekonomicznego, przestrzennego, czasowego) zaspokojenia artykułowanych potrzeb oraz zagwarantowanie możliwie jak najlepszych warunków obsługi. Natomiast w przypadku władz miejskich chodzi o stworzenie płaszczyzny współpracy z innymi samorządami w celu realizacji zadania, jakim jest odpowiedzialność za rozwój społeczny i gospodarczy obszaru oraz poprawę warunków życia mieszkańców/użytkowników przestrzeni miejskiej.

Na znaczenie badań nad społecznościami miejskimi w kontekście gospodarki przestrzennej wskazywał Kotus (2001), zaś Żeromski (2001), sygnalizował potrzebę szerszego spojrzenia na działalność w kontekście trójstronnych relacji na płaszczyźnie przyroda – społeczeństwo – gospodarka.

Tym samym coraz częściej w opinii badaczy konieczne staje się szersze spojrzenie nie tylko na samo miasto, ale także na zarówno relacje zachodzące wewnątrz niego, jak i na oddziaływania zewnętrzne, ze szczególnym uwzględnieniem relacji dwustronnych na linii miasto – jego otoczenie, w aspekcie zarówno przestrzenno-funkcjonalnym, jak również społecznym.

Taka reorientacja w badaniach nad przestrzeniami zurbanizowanymi wynika z tempa przemian, jakie zachodzą w środowisku miejskim i jego otoczeniu. To użytkownicy przestrzeni miejskiej stanowią punkt odniesienia zarówno w kwestii przekształceń środowiska, jak i zmian ekonomicznych i społecznych dokonujących się w tej przestrzeni. Postawienie człowieka w centrum zainteresowania skłania do korzystania z dorobku zarówno psychologii środowiskowej (Bell *et al.* 2004), jak również socjologii (Majer 2010, Jałowiecki, Szczepański 2002).

Przekształcenia, jakie dokonują się w przestrzeni miejskiej, jak również tworzenie nowych obszarów funkcjonalnych skłaniają badaczy do interdyscyplinarnych badań nad przestrzenią, gdzie to jednostka (człowiek), a także poszczególne grupy społeczne (Chojnicki 2011) postrzegają, waloryzują, a także użytkują przestrzeń miasta (jego obszar funkcjonalny).

Jak takie przestrzenie funkcjonują w świadomości ich potencjalnych użytkowników, a więc mieszkańców miasta, a także osób zamieszkujących poza granicami administracyjnymi miasta, lecz korzystających z infrastruktury (ekonomicznej, społecznej), jaką ono posiada – jest jednym z podstawowych pytań o nowo tworzoną przestrzeń miejską.

Percepcja i waloryzacja przestrzeni miejskiej przez mieszkańców, odnosząca się zarówno do całego obszaru miasta, jak również do poszczególnych jego części, stanowi ważny czynnik w planowaniu i programowaniu przyszłych działań rozwojowych, skierowanych na zaspokojenie potrzeb mieszkańców, i budowaniu przy ich udziale kapitału społecznego miasta.

Subiektywne odczucia mieszkańców przestrzeni miejskiej, wydzielenie sfer pracy, odpoczynku (spędzania wolnego czasu), a przede wszystkim identyfikacja centrum miasta czy też lokalnych (osiedlowych, dzielnicowych centrów) ośrodków aktywności społeczno-ekonomicznej, wydzielenie elementów charakterystycznych w przestrzeni miejskiej (dominant w krajobrazie, ale także obiektów symbolicznych, nacechowanych emocjonalnie przez użytkowników przestrzeni miejskiej) pozwala sprawniej diagnozować obszary przyszłych inwestycji, lecz przede wszystkim umożliwia efektywniejsze zarządzanie miastem i jego strefą podmiejską.

Coraz liczniejsze ruchy miejskie (organizacje pozarządowe, grupy działania, lokalni liderzy) wskazują na lokalny charakter tożsamości mieszkańców, którzy najpełniej identyfikują się z najbliższą okolicą (osiedlem, dzielnicą), w mniejszym zaś stopniu z całym miastem. Ponadto ruchy miejskie dążą do umacniania więzi lokalnych i tworzenia kapitału społecznego społeczności danego obszaru⁵.

⁵ Działania m.in. Fundacji „Napraw Sobie Miasto” (<http://naprawsobiemiasto.eu/>), która oprócz działań mających na celu zwiększenie partycypacji społecznej wśród mieszkańców działa na rzecz ograniczeń ruchu samochodowego w centrach miast.

W dobie zwiększonej migracji, kosmopolityzmu zagadnienia poczucia tożsamości lokalnej, a tym samym rozpoznawania poszczególnych elementów układu urbanistycznego miasta i identyfikacja z nimi, a także poczucie wspólnoty z innymi użytkownikami miasta stają się ważnym problemem w podejściu do tego, w jaki sposób miasto, jego poszczególne części odbierane są przez ludzi w nim żyjących i funkcjonujących. Na ile zmiany już dokonane, ale także te planowane, mają ich akceptację społeczną i czy zmieniają one społeczne oblicze obszarów objętych zmianami, a także przeciwdziałają stygmatyzacji przestrzeni, dążąc do integracji poszczególnych części miasta.

O ile na podstawie danych statystycznych można jasno określić stopień koncentracji poszczególnych działalności gospodarczych (np. gałęzie przemysłu, sposób zagospodarowania terenu, udział terenów zieleni), o tyle pojawia się czynnik ludzki, który daną przestrzeń odbiera przez swój własny filtr percepcyjny, uwarunkowany zarówno doświadczeniem, sposobem życia, jak również możliwościami postrzegania.

Bardzo istotną kwestią jest zwrócenie uwagi badaczy opierających się na badaniach statystycznych w odniesieniu do miast, iż wysoki stopień korelacji pomiędzy badanymi zmiennymi nie wskazuje na stosunek przyczynowo-skutkowy pomiędzy nimi (Putnam 2008). Ponadto w tak złożonej strukturze, jaką jest miasto, jego obszar funkcjonalny, trudno jednoznacznie wskazać, która z badanych zmiennych stanowi przyczynę, a która jest jej skutkiem. Tym samym badania nad przestrzeniami miejskimi muszą wykraczać poza obszar jednej dziedziny wiedzy i stawać się przede wszystkim synchronicznym i diachronicznym opisem zjawisk w danej przestrzeni.

Mimo jednak złożoności i trudności w interpretacji wyników takich badań poznanie struktury przestrzennej miasta w opinii jego mieszkańców powinno stanowić podstawę do poznania zróżnicowanych potrzeb i form użytkowania danej przestrzeni, co w przyszłości może się okazać przydatne przy planowaniu długofalowego rozwoju miasta (jego poszczególnych obszarów), tak aby przestrzeń miejska jak najlepiej odpowiadała potrzebom jej użytkowników.

Tak rozumiane miasto, jako subiektywne wyobrażenie jego użytkowników, może się stać podstawą do badań nad strukturą funkcjonalno-przestrzenną w oparciu o praktyki zachowań użytkowników, a także skonfrontowanie waloryzacji przestrzeni z ich poczuciem tożsamości z miastem.

Badania nad użytkownikami miasta

Badania geograficzne, w tym również badania miast, przyjmowały przestrzeń za podstawową zmienną niezależną i wyjaśniającą. Berry i Marble (1968, s. 255) zdefiniowali cel nauki przestrzennej jako opis ilościowy oraz modelową generalizację przestrzennego rozmieszczenia, struktury przestrzennej oraz relacji przestrzennych. Jednak liczne zastosowania modelowych ujęć społeczno-przestrzennych struktur miast coraz częściej dowodzą ich niedopasowania do rzeczywistych, obserwowanych układów miejskich.

Badania nad funkcjonowaniem jednostek w przestrzeni miejskiej pozwalają na ukazanie złożoności motywacji, różnorodności form aktywności użytkowników przestrzeni miejskiej (Parysek, Mierzejewska 2013). Jednak we współczesnej przestrzeni miejskiej złożoność afordancji środowiska, w którym funkcjonują jej użytkownicy, sprawia, że badania takie mogą się okazać niewystarczające. Chodzi tutaj mianowicie o kwestię, czy na podstawie codziennych przemieszczeń użytkowników można definiować swoisty model rzeczywistości, czy też będziemy opisywać rzeczywistość modelu, który nie uwzględni faktycznych relacji i złożoności struktury miasta i jego użytkowników.

Miasto stanowi złożoną strukturę, którą można rozpatrywać na wielu płaszczyznach, poczynając od architektury poprzez geografę, a skończywszy na psychologii czy socjologii⁶. Tym samym rozważając miasto w aspekcie społeczno-ekonomicznym, należy podejmować rozważania wykraczające poza domenę geografii i sięgać do innych nauk humanistycznych czy przyrodniczych, aby dokładniej móc analizować zjawiska zachodzące w przestrzeniach miejskich. Toteż coraz częściej w geografii, w jej koncepcjach humanistycznych zastępuje się pojęcie przestrzeni pojęciem miejsca, które stanowi uświadomioną, doświadczoną przestrzeń.

Każda zaś próba zrozumienia miasta prowadzi badacza nieuchronnie do podstawowych problemów człowieka i cywilizacji. Humanistyczna interpretacja przestrzeni miasta (jego miejsc szczególnych⁷) rozszerzyła behawioralne badania nad percepcją i waloryzacją (Słodczyk 1984) o problematykę tożsamości i identyfikacji terytorialnej. Miasto interpretowane jako przestrzeń (miejsce) tożsamości stało się jednym z przedmiotów dzisiejszych badań geografów miast (Madurowicz 2007).

Należy jednak zwrócić uwagę, że: „[...] nie chodzi przecież o wyczerpanie wszelkich możliwych sytuacji, ale o ukazanie fragmentów jakiejś rzeczywistości za pomocą posiadanych pojęć oraz o sprawdzenie w praktyce już znanych praw ogólnych i zarazem o odkrycie nowych zależności, które potwierdziłyby zróżnicowany rozwój w obrębie tych samych prawidłowości” (Castells 1982, s. 281).

Badania nad miastem są zatem badaniami interdyscyplinarnymi obejmującymi codzienne przemieszczenia jednostek w obrębie przestrzeni miejskiej, ale także jej waloryzację oraz poczucie tożsamości lokalnej użytkowników tejże przestrzeni i poszukiwanie zależności pomiędzy poszczególnymi elementami całego systemu miejskiego.

⁶ Nie sposób wymienić wszystkich prac naukowych traktujących o miastach, jednak poniższe zestawienie uwypukla szeroki zakres dziedzin naukowych zajmujących się problematyką miejską. Z dziedziny socjologii: Castells 1982, Jałowiecki 1988, ponadto szeroko opisane jest znaczenie przestrzeni zarówno w naukach humanistycznych, jak i przyrodniczych z dziedziny geografii: Jędrzejczyk 2004, *Geografia urbanistyczna* 2012, Matczak, Szymańska 1997, Parysek, Mierzejewska 2013, Szymańska, Korolko 2015; z dziedziny szeroko rozumianej architektury i urbanistyki: Alexander 2008, Cullen 2011, Gehl 2014, Jacobs 2014, McGurik 2015; z dziedziny ekologii człowieka i miast: Walmsley, Lewis 1997.

⁷ Miejsca szczególne są definiowane przez autora jako te części przestrzeni miejskiej, które funkcjonują w świadomości mieszkańców jako obszary (obiekty) nacechowane emocjonalnie przez użytkowników (zarówno pozytywnie, jak też negatywnie). Mogą to być miejsca identyfikacji miasta poprzez symbol, ale także miejsca wypoczynku czy też obszary, które z różnych przyczyn nie funkcjonują w świadomości mieszkańców.

Badania nad strukturą funkcjonalno-przestrzenną miasta w odniesieniu do jego użytkowników powinny obejmować następujące panele⁸:

– Codzienne przemieszczanie się jednostek w przestrzeni miejskiej; chodzi tutaj zarówno o wędrówki na płaszczyźnie dom–praca (szkoła), praca (szkoła)–dom i różnorodne ich modyfikacje, ale także o preferencje spędzania wolnego czasu i, co istotne z punktu socjologii przestrzeni – poszukiwanie lokalnych centrów aktywności użytkowników poprzez wyznaczanie obszarów w granicach dzielnic, osiedli, gdzie koncentruje się aktywność jednostek (codzienne zakupy, ocena dostępności usług w najbliższej okolicy w opinii badanych osób). Dzięki takiej analizie możliwe staje się zbadanie preferencji użytkowników miasta w odniesieniu do środków lokomocji najczęściej wybieranych jako możliwość przemieszczania się po mieście, atrakcyjności i wielofunkcyjności poszczególnych obszarów (ulic, osiedli, dzielnic), a także miejsc, które stanowią atrakcyjną przestrzeń do spędzania wolnego czasu. Ten aspekt badany byłby siedmiostopniową skalą dyferencjału semantycznego, określającego aktywność ankietowanych w badanych aspektach (stopień 1 – określono jako nigdy, 2 – kilka razy w roku, 3 – raz w miesiącu, 4 – kilka razy w miesiącu, 5 – raz w tygodniu, 6 – kilka razy w tygodniu, 7 – codziennie);

– Stygmatyzacja przestrzeni, a więc wyznaczenie obszarów (miejsc), które stanowią o symbolu danego miasta, jednoznacznie kojarzącego się ankietowanym z danym obszarem, ale także poszukiwanie miejsc, które w opinii badanych stanowią obszary zaniedbane, nieatrakcyjne w ich subiektywnym odczuciu; dzięki takiemu badaniu uzyskujemy ambiwalentną skalę ocen poszczególnych obszarów (obiektów), które z jednej strony stają się dla ankietowanych synonimem miasta, poprzez który go rozpoznają i utożsamiają dany obiekt (obszar) z miastem, z drugiej zaś strony wskazane zostają miejsca, które w opinii mieszkańców stanowią obszary nacechowane negatywnymi skojarzeniami, co pozwala na społeczną delimitację obszarów interwencji władz miasta, w tym na możliwość włączenia tak wybranego danego obszaru (obszarów) w proces działań rewitalizacyjnych, aby mógł on zmienić status w jego społecznym postrzeganiu. W tym panelu znalazłyby się pytania otwarte, przy których ankietowani sami podają swoje propozycje, oraz pytania wielokrotnego wyboru, wskazujące obszary najczęściej uczęszczane, a także te zdegradowane w opinii użytkowników miasta;

– Stopień więzi społecznych i poczucia tożsamości lokalnej – w tym aspekcie badania interdyscyplinarne opierają się na ocenie, jak jednostka funkcjonuje w społeczności miejskiej, jaki posiada stosunek emocjonalny do miasta. Dzięki wynikom z tego panelu staje się możliwe zbadanie poczucia przynależności jednostki do większej zbiorowości miejskiej, co także pośrednio wskazuje na stopień innowacyjności miejskiego społeczeństwa⁹. Odpo-

⁸ Użyto pojęcia „panel”, można równie dobrze użyć pojęcia „części”, „obszary badawcze”; dla autora istotniejsze jest ujęcie wszystkich niżej prezentowanych zagadnień w jednym badaniu, tworząc nowe narzędzie badawcze, które pozwoli na pełniejsze tworzenie obrazu rzeczywistości miejskiej rozpatrywanej w aspekcie jej użytkowników.

⁹ Według Ch. Landry’ego (2013, s. 105–131) jednym z czynników tworzących innowacyjne miasto jest identyfikacja lokalna jego mieszkańców; jednak według badań (Bierwiazzonek, Lewicka, Nawrocki 2012,

wiedzi w tym panelu zostałyby zakodowane w pięciostopniowej skali Likerta, oznaczonej w następujący sposób: 1 – bardzo źle, 2 – źle, 3 – nie mam zdania, 4 – dobrze, 5 – bardzo dobrze; ankietowani wskazują swoją ocenę odczuć względem danego stwierdzenia, np. „Jak ocenia Pan/Pani kontakty z sąsiadami?”

Ujęcie w jednym badaniu tak zróżnicowanych płaszczyzn jak: życie codzienne, waloryzacja przestrzeni miejskiej, a także stopień tożsamości lokalnej ankietowanych pozwala na pełniejsze diagnozowanie obszaru miejskiego i jego użytkowników¹⁰. Analizując wyniki z danego obszaru, można poszukiwać zależności pomiędzy poszczególnymi elementami przestrzeni miejskiej a specyficznymi cechami jednostek. Ponadto badania te mogą umożliwić tworzenie pełniejszego obrazu społeczności miejskiej, wydzielenie poszczególnych zbiorowości cechujących się określonymi praktykami miejskimi, o określonym stosunku i przywiązaniu do przestrzeni.

Możliwe staje się tym samym zobrazowanie części użytkowników miasta z ich preferencjami w odniesieniu do miasta. Poszukujemy więc takich narzędzi badawczych, które pozwalają na uchwycenie specyficznych cech poszczególnych zbiorowości miejskich, ale także na stworzenie ustandaryzowanej metody, która pozwoli w identyczny sposób badać różne zbiorowości, co pozwoli na pełniejsze porównywanie różnych jednostek miejskich w tych samych kontekstach badań.

Oczywiście zagrożeniem dla takich badań jest uzyskanie niepokrywających się ze sobą obszarów funkcjonalnych w odniesieniu do różnych grup społecznych. Z drugiej natomiast strony taki wynik badań wskazuje jednocześnie na wielofunkcyjność danej przestrzeni, użytkowanej przez różne jednostki o odmiennych preferencjach. Tym samym uzyskujemy realny obraz całej tkanki miejskiej, jej poszczególnych przestrzeni z funkcjami, jakie one spełniają w odczuciu mieszkańców.

Duże rozbieżności wynikające z wizerunku danego miejsca wskazują jednoznacznie, że obecnie nie jest możliwe tworzenie przestrzeni monofunkcyjnych, a raczej preferowane jest podejście holistyczne, zapewniające wielofunkcyjne wykorzystanie danej przestrzeni, a także możliwości jej modyfikacji w czasie.

Planowanie przestrzeni nie może odbywać się na zasadzie odgórnie narzuconego planu zmian, z pominięciem aktualnego miejsca danej przestrzeni w systemie funkcjonalnym zbiorowości miejskich¹¹.

s. 106) nie można jednoznacznie identyfikować wysokiego poziomu tożsamości lokalnej mieszkańców z ich zaangażowaniem na rzecz miasta (udział w akcjach społecznych i obywatelskich).

¹⁰ Obecnie autor testuje nowe narzędzie badawcze, jakim jest ankieta, która wymienione panele ujmuje w formie pytań. Została ona podzielona na poszczególne obszary tematyczne takie jak: codzienny cykl funkcjonowania mieszkańców, jakość życia, poczucie tożsamości lokalnej, miejsca szczególne (pozytywne i negatywne), a także formy spędzania wolnego czasu i miejsce zamieszkania rozumiane jako rodzaj budynku i długość zamieszkiwania w mieście. Badania objęły 247 osób, obecnie trwają prace nad analizą uzyskanych wyników.

¹¹ System funkcjonalny zbiorowości miejskich – przypisanie jednostek do określonych zbiorowości (wydzielonych na podstawie wyników badań ankietowych) na podstawie ich wieku, płci, długości zamieszkiwania w mieście, rodzaju zajmowanego mieszkania (blok, dom jednorodzinny, kamienica), codziennego

Wydzielenie poszczególnych zbiorowości miejskich pozwala na pełniejsze zobrazowanie różnych grup użytkowników o specyficznych cechach, którzy mogą się stać partnerami w procesie decyzyjnym dotyczącym przekształceń przestrzeni miejskiej.

Tak skonstruowane badania być może pozwolą na pełniejsze zdiagnozowanie przestrzeni miejskiej, jej funkcjonalności, emocjonalnej stygmatyzacji przez jej użytkowników. Wskazują one obszary najbardziej funkcjonalne, ale także te, które należy zmienić, zmodyfikować, aby odpowiadały nie tylko mieszkańcom, ale także innym użytkownikom tej przestrzeni.

Należy zwrócić również uwagę na aspekt wyboru grupy respondentów. Dotychczasowe badania wykorzystujące metody behawioralne (m.in. Dziwota 2003) skupiały się na jednej, wybranej grupie osób. Zaproponowana metoda badań skupia się na pozyskaniu jak najbardziej zróżnicowanej grupy ankietowanych, aby w pełniejszy sposób uchwycić złożoność społeczności miejskiej – wszystkich interesariuszy występujących na danym obszarze.

Dzięki zaprezentowanej metodzie być może możliwe stanie się zdiagnozowanie oddziaływania poszczególnych przestrzeni na całą tkankę miejską, a tym samym efektywniejsze tworzenie działań mających na celu integrowanie mieszkańców i użytkowników poprzez wyjście poza ramy granic administracyjnych, odnosząc potrzeby mieszkańców do obszarów funkcjonalnych.

Podsumowanie

Badania interdyscyplinarne nad społecznościami miejskimi mają bogatą tradycję badawczą sięgającą swoim korzeniami szkoły chicagowskiej. Jednak obecne dynamiczne zmiany zachodzące w przestrzeni miejskiej zmuszają badaczy do podjęcia nowego wysiłku naukowego w celu poszukiwań nowych metod badawczych. Jest to spowodowane z jednej strony dynamiką zmian zachodzących w przestrzeni miejskiej (nowe inwestycje, zjawisko suburbanizacji). Z drugiej zaś strony zmiany społeczne (starzenie się społeczeństwa), a także zwrócenie uwagi na udział mieszkańców w procesie planowania rozwoju miast każą uwzględnić czynnik ludzki, jego wpływ na funkcjonowanie miasta. Toteż niezbędne stają się badania mające na celu wyodrębnienie poszczególnych grup interesariuszy przestrzeni miejskiej, a także określenie ich specyficznych cech, preferencji w odniesieniu do ich funkcjonowania w mieście, ponieważ dzisiejsze miasta – ich atrakcyjność – w dużej mierze zależy od kapitału społecznego, jakim one dysponują. Tym samym badania interdyscyplinarne wskazują kierunki działań, możliwości, które pozwolą w przyszłości zwiększyć tenże kapitał.

przemieszczanie się po mieście, podobnych preferencji spędzania wolnego czasu, a także określonych cech emocjonalnych związanych z przestrzenią miejską – definicja autora.

Bibliografia

- Alexander Ch., 2008, *Język wzorców. Miasta, budynki, konstrukcja*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk–Sopot.
- Bell P.A., Greene Th.C., Fisher J.D., Baum A., 2004, *Psychologia środowiskowa*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Berry B.J.L., Marble D.F., 1968, *Spatial analysis. A reader in statistical geography*, "Journal of Regional Science" vol. 8, Iss. 2.
- Bierwiazczonek K., Lewicka B., Nawrocki T., 2012, *Rynki, malle i cmentarze. Przestrzeń publiczna miast śląskich w ujęciu socjologicznym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice–KraKów.
- Castells M., 1982, *Kwestia miejska*, PWN, Warszawa.
- Chojnicki Z., 2011, *Systemy społeczne jako przedmiot geografii społeczno-ekonomicznej*, [w:] *Współczesne problemy rozwoju miast i regionów*, red. L. Mierzejewska, M. Wdowicka, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Cullen G., 2011, *Obraz miasta*, Ośrodek Brama Grodzka – Teatr NN, Lublin.
- Dymnicka M., 2011, *Od miejsc do nie-miejsca*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Sociologica 36.
- Dziewoński K., 1971, *Baza ekonomiczna i struktura funkcjonalna miast. Studium rozwoju pojęć, metod i ich zastosowań*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa. Prace Geograficzne IG PAN t. 87.
- Dziwota G., 2003, *Percepcja przestrzeni miejskiej Płocka*, „Notatki Płockie” 48.
- Gehl J., 2014, *Miasta dla ludzi*, Wydawnictwo RAM, Kraków.
- Geografia urbanistyczna*, 2012, red. S. Liszewski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Glińska E., 2016, *Budowanie marki miasta. Konceptje, warunki, modele*, Wolters Kluwer, Warszawa.
- Herbst M., Wójcik P., *Delimitacja dyfuzji rozwoju z miast metropolitalnych z wykorzystaniem korelacji przestrzennej*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2013, nr 4(54).
- Jacobs J., 2014, *Śmierć i życie wielkich miast Ameryki*, Fundacja Centrum Architektury, Warszawa.
- Jałowicki B., 1988, *Społeczne wytwarzanie przestrzeni*, Książka i Wiedza, Warszawa.
- Jałowicki B., Szczepański M.S., 2002, *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Scholar, Warszawa.
- Jędrzejczyk D., 2004, *Geografia humanistyczna miasta*, Dialog, Warszawa.
- Jędrzejczyk D., 2004, *Geografia miasta jako nauka humanistyczna*, [w:] *Humanistyczne oblicze miasta*, red. D. Jędrzejczyk, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa.
- Kotus J., 2001, *Badania socjologiczne w poznaniu struktur i procesów społecznych dla potrzeb gospodarki przestrzennej*, [w:] *Konceptje teoretyczne i metody badań geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej*, red. H. Rogacki, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Landry Ch., 2013, *Kreatywne miasto. Zestaw narzędzi dla miejskich innowatorów*, NCK, Warszawa.
- Lewicka M., 2010, *Aurea Mediocrita czyli o tym, jak jakość może przejść w ilość*, „Roczniki Psychologiczne” t. 12, nr 1.
- Madurowicz M., 2007, *Miejska przestrzeń tożsamości Warszawy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Majer A., 2010, *Socjologia i przestrzeń miejska*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Matczak A., Szymańska D., 1997, *Studia nad strukturą funkcjonalno-przestrzenną miasta. Przykład Brodnica*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń.
- McGurik J., 2015, *Radykalne miasta. Przez Amerykę Łacińską w poszukiwaniu nowej architektury*, Fundacja Nowej Kultury Bęc Zmiana, Warszawa.
- Parysek J.J., Mierzejewska L., 2013, *Życie miasta: studium Poznania. Miasto i jego mieszkańcy*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Pisula T., 2004, *Polis, utopia, inżynieria społeczna*, [w:] *Humanistyczne oblicze miasta*, red. D. Jędrzejczyk, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa.
- Przestrzenie miast postsocjalistycznych. Studia społecznych przemian przestrzeni zurbanizowanej*, 2006, red. M. Czepczyński, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Gdańsk–Poznań.
- Putnam R.D., 2008, *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.

- Słodczyk J., 1984, *Mapy mentalne i ich zastosowanie w badaniach geograficznych*, „Czasopismo Geograficzne” t. 55, nr 1.
- Suliborski A., 2001, *Funkcje i struktura funkcjonalna miast. Studia empiryczno-teoretyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Szromnik A., 2007, *Marketing terytorialny. Miasto i region na rynku*, Wolters Kluwer, Kraków.
- Szymańska D., Korolko M., 2015, *Inteligentne miasta. Idea, koncepcje i wdrożenia*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Śleszyński P., 2013, *Delimitacja Miejskich Obszarów Funkcjonalnych stolic województw*, „Przegląd Geograficzny” t. 85, z. 2.
- Tuan Yi-Fu, 1987, *Przestrzeń i miejsce*, PIW, Warszawa.
- Walmsley D.J., Lewis G.J., 1997, *Geografia człowieka. Podejście behawioralne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Znaniecki F., 1932, *Miasto w świadomości jego obywateli*, Polski Instytut Socjologiczny, Poznań.
- Żeromski A., 2001, *O geografii środowiska człowieka*, [w:] *Koncepcje teoretyczne i metody badań geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej*, red. H. Rogacki, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.

INTERDYSCYPLINARNE BADANIA SPOŁECZNE A PLANOWANIE ROZWOJU MIAST

ABSTRAKT: Artykuł ma na celu ukazanie potencjału, jaki tkwi w podejściu interdyscyplinarnym w badaniach nad przestrzenią i jej długofalowym planowaniu w odniesieniu do miast. Możliwości korzystania z dorobku wielu dziedzin nauki pozwalają w znacznie większym stopniu zidentyfikować newralgiczne obszary w funkcjonowaniu miast zarówno w aspekcie przestrzennym, jak też społecznym. Miasto we współczesnym świecie należy rozpatrywać jako produkt i przestrzenny, i społeczny. W aspekcie przestrzennym jest to skryształizowana infrastruktura, architektura wykształcona w procesie dziejowym, na którym swoje piętno odcisnęła historia, kultura, ale również polityka. W aspekcie społecznym jest to stygmatyzacja emocjonalna przestrzeni przez jej użytkowników. Toteż rozpatrując miasto w aspekcie funkcjonalnym, identyfikując potencjał, a także planując jego rozwój, należy uwzględnić wymienione płaszczyzny, które w sposób najbardziej kompleksowy opisują obecnie miasto.

SŁOWA KLUCZOWE: planowanie przestrzenne, miasto